

ЎЗБЕКИСТОНДА ТРАНСПОРТ ЛОГИСТИКАСИНING ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

А. Кучаров,

*иқтисод фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат Иқтисодиёт
Университети*

Д. Ишманова,

PhD, доцент, Тошкент давлат Иқтисодиёт Университети

Ўзбекистон иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири бўлмиш транспорт тизимини ривожлантириш, соҳадаги хизматлар сифатини яхшилаш устувор йўналишлар қаторида эътироф этилмоқда. Республика ЯИМда хизматлар, хусусан, транспорт хизматларига бўлган талабнинг ортиб бораётганлиги, ушбу соҳани янада ривожлантириш, тармоққа миллий ва чет эл инвестицияларини кўпроқ жалб этиш, маҳаллий ташувчи фирмаларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш асосида мамлакатда янги ишчи ўринларини яратиш имконини беради. Транспорт инфратузилмаси, жумладан транспорт логистикасини ривожлантириш мамлакат сиёсати даражасига кўтарилиб, ушбу соҳани тартибга солувчи норматив ҳуқуқий базалар такомиллаштирилмоқда. **“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”**нинг учинчи, “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” бандида таркибий ўзгаришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш сифатида қайд этилган.

Жаҳон иқтисодиётида етакчи ўрин тутадиган мамлакатлар тажрибасида, иқтисодиётни изчил ислоҳ этиш ва дунё бозорларига чиқишда транспорт логистика хизматлари муҳим ўрин эгаллайди. Ҳозирги кунда дунёнинг кўплаб давлатлари каби Ўзбекистон ҳам транспорт логистикасини ривожлантиришга катта эътибор қаратмоқда. Ўзбекистон Республикаси географик жиҳатдан Марказий Осиёнинг марказида жойлашганлиги мамлакатга ушбу минтақа орқали ўтган транспорт коридорлари имкониятларидан самарали фойдаланиш имконини беради. Шунга қарамай, минтақа давлатларининг транспорт соҳасидаги стратегияларининг бир-биридан фарқ қилиши, шунингдек, мамлакат миллий ташувчиларининг қўшни давлатлар ҳудудидан халқаро юклар орқали ҳаракатланишида бир қанча муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда. Республика ҳудуди бўйлаб ташилган ички ва ташқи юклар ҳажми, асосан, темир йўл ва автомобиль транспорти ҳиссасига тўғри келади.

Республика ҳудуди бўйлаб ташилган ташқи савдо юклари ҳажми таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, мамлакат ҳудуди орқали 2016-2019 йиллар давомида темир йўл ва автомобиль транспортида жами 124 584,3 минг тн. ташқи савдо юклари ташилган бўлиб, бунда темир йўл транспортининг улуши 104 098,9 минг тн.ни ёки 83,6 % ни, автомобиль транспортида эса 20 485,4 минг тн.ни ёки 16,4 % ни ташкил этмоқда.

Ўз навбатида қайд этиб ўтиш жоизки, миллий ташувчиларни қўллаб-қувватлаш, ташувчилар учун рақобат муҳитини ҳамда қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида давлат томонидан амалга оширилаётган ислохотларнинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга.

Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор Фармон ва қарорлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари асосида миллий ташувчилар учун берилаётган имтиёзлар шулар жумласидандир.

1.1-жадвал

2019 йил давомида миллий ташувчилар томонидан ташқи савдо юкларини юкларини ташиш географияси

Т/р	Давлатлар	Ташувлар сони (дона)	Жамига нисбатан улуши, %
	Жами	182 501	100,0
1	Россия	73 567	40,2
2	Яқин ҳудудлар	88 223	48,5
	<i>шундан:</i>		
	<i>Қозоғистон</i>	<i>30 607</i>	<i>16,8</i>
	<i>Қирғизистон</i>	<i>29 540</i>	<i>16,2</i>
	<i>Тожикистон</i>	<i>17 270</i>	<i>9,5</i>
	<i>Афғонистон</i>	<i>9 414</i>	<i>5,2</i>
	<i>Туркменистон</i>	<i>1 392</i>	<i>0,8</i>
3	Бошқалар	20 711	11,3

Манба: ДБК электрон маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Хусусан олиб борилаётган ислохотлар натижасида, 2018-2019 йиллар давомида республикага олиб кирилган юк ташиш учун мўлжалланган транспорт воситалари, барча типдаги юк контейнерлари, локомотивлар, темир йўл вагонлари ва бутловчилар учун **13,2 трлн. сўм** миқдорида божхона тўловларидан имтиёзлар берилган.

Шу ўринда, 2016–2019 йиллар давомида республика ҳудуди орқали ташқи савдо юklarини ташиган автотранспорт воситалари рўйхатга олинган давлатлар кесимида таҳлил қилинганда, Ўзбекистон Республикасида рўйхатга олинган автотранспорт воситаларининг улуши **42,0 %** га тенг эканлигини кўришимиз мумкин.

Яъни, 2016 йилда 50 021 тани ёки 33,8 % ни, 2017 йилда 87 369 тани ёки 46,4 % ни, 2018 йилда 132 524 тани ёки 42,3% ни, 2019 йилда 182 501 тани ёки 42,7 % ни ташкил этган.

Ушбу рақамлардан шундай хулосага келиш мумкинки, миллий ташувчиларимиз ташқи савдо юklarини ташишда мамлакат эҳтиёжларини қондира олмаяпти.

Юқоридаги таҳлиллار шуни кўрсатмоқдаки, 2016-2019 йиллар давомида темир йўл транспортида ташилган ташқи савдо юklари ҳажми (104 098,9 минг тн) автомобиль транспортида ташилган ташқи савдо юklари ҳажмидан (20 485,4 минг тн) сезиларли даражада (5,1 баробар) кўп бўлишига қарамаздан, автомобиль транспортининг ташқи савдо юklarини ташишдаги ўсиб бориш тенденцияси темир йўл транспортига қараганда юқори натижаларни кўрсатмоқда (1.1-расм).

Ўзбекистон халқаро ташувлар жараёнида 30 дан ортиқ хорижий мамлакат билан ўзаро автотранспорт ташувларини тартибга солиш мақсадида икки томонлама рухсатномалар алмашиш тўғрисидаги битимларни имзолаган. Ушбу келишув миллий автоташувчиларга хорижий давлатлар ҳудудида ҳаракатланиш ҳуқуқини беради. Халқаро юк ташувлари бўйича жорий этилган стандартлар талабига кўра, Ўзбекистон билан икки томонлама келишувга эришган давлатлар битим қатнашчиси ҳисобланган давлат автоташувчиларига ўз ҳудудига киришлари, бўлишлари ва транзит ўтишлари учун ҳуқуқ беради. Бунда, мамлакатлар ўз ташувчилари ва ташқи савдо иштирокчилари эҳтиёжини ҳисобга олиб, рухсатномаларни ўзаро тенг миқдорда алмашади.

Шунингдек, миллий ташувчилар халқаро автотранспорт ташувларида ТИР-Карнет ҳужжати орқали ҳаракатланишмоқда. Ушбу ТИР-Карнет китобчаларининг афзаллиги шундан иборатки, юklar мазкур халқаро ҳужжат орқали ҳаракатланганида давлатлар чегарасида юкка нисбатан божхона процедураларининг соддалаштирилган тартиби қўлланилади. Бунда, юklar халқаро ташкилот аъзоси бўлган мамлакатлар ҳудудидан транзит тарзида ўтганда, уни асоссиз равишда очиш ва расмийлаштирув жараёнини зарурият бўлмаган ҳолда кечиктириш таъқиқланади. Миллий автоташувчиларни ТИР-Карнет китобчалари билан таъминлаш вазифаси Ўзбекистон халқаро автомобилда ташувчилар уюшмасига юклатилган бўлиб, мазкур уюшмага 1975 йилда қабул қилинган “Халқаро йўлларда ташиш” Конвенциясига мувофиқ ташув китобчалари

халқаро IRU ташкилоти томонидан берилади. IRU ташкилоти томонидан 2016 йилда Ўзбекистонга 27 минг дона ТИР-Карнет китобчалари тарқатилган бўлса, бу кўрсаткич 2019 йилда 43 мингтани ташкил этади.

Транспорт логистикаси самарадорлигини баҳолашда индикатив ёндашувдан фойдаланган ҳолда транспорт харажатлари миқдори, чегара ва божхона назоратига сарфланадиган вақт, экспорт, импорт ҳамда транзит юklarини расмийлаштиришда талаб этиладиган ҳужжатлари сонининг миқдорий қийматлари белгиланади. Бугунги кунда транспорт логистикасини фаолиятини баҳолашда халқаро ташкилотлар томонидан турлича ёндашувлар мавжуд бўлиб, улар томонидан соҳанинг ҳолатига баҳо берилишида кўрсаткичлар, меъзонлар ва индикаторлардан фойдаланилади. Жумладан:

Мамлакат транспорт логистикасини ривожлантириш борасида ривожланган мамлакатлар тажрибасини ўрганишни талаб этмоқда. Хориж мамлакатлари тажрибасига асосан, халқаро автомобиль ва темир йўллари реконструкция қилиш, кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш, ТЛМдаги инфратузилмани ривожлантириш нафақат мамлакат транзит салоҳиятини оширишга, балки, транспорт логистика хизматлари сифатининг яхшиланишига олиб келади.

Мамлакатнинг географик жойлашувини инобатга олиб, минтақа давлатларида ягона транспорт сиёсатини амалга ошириш, мамлакатлар транспорт ва божхона иши масалаларида бир-бирларини қўллаб-қувватлашлари орқали ижобий натижага эришишлари мумкин.

Шунингдек, мамлакат транспорт логистикаси фаолиятини ривожлантиришда ривожланган давлатларда амалда бўлган замонавий транспорт хизматлари механизмининг ўрганиш ҳамда уни миллий транспорт тизимига жорий қилиш зарур. Айниқса, бу борада халқаро ташувлар жараёнида қўлланилаётган 3PL логистика хизматларидан фойдаланиш истиқболли ҳисобланади. Умуман олганда, сўнгги йилларда мамлакат транспорт инфраструктурасини ривожлантириш борасида амалга оширилаётган тадбирлар тўғридан-тўғри халқаро йўлларда ташувчилар фаолиятига ҳам ижобий таъсир қилади. Шу билан бирга, замонавий ТЛМ барпо этиш ҳам мамлакат экспорт салоҳиятини ошишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодексини тасдиқлаш тўғрисида” 2016 йил 20 январдаги ЎРҚ-400-сон Қонуни.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Темир йўл транспорти тўғрисида” 1999 йил 15 апрелдаги ЎРҚ-766-I-сон Қонуни..

3. Ўзбекистон Республикасининг “Автомобиль транспорти тўғрисида” 1998 йил 29 августдаги ЎРҚ-674-I-сон Қонуни.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси йўл ҳўжалиги тизимини чуқур ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-5890-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 1 февралдаги “Транспорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-5647-сон Фармони.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ПФ-4947-сон Фармони.

7. Sobirovna, Dilorom Kosimova, and Adashev Azimjon O'rinboyevich. "Directions for increasing product competitiveness in industrial enterprises." Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) 8.7 (2019): 29-35.

8. Abrorjon, Kucharov, and Ishmanova Dinora. "XALqARO BIZNESDA GLOBALASHUVNING ROLI." Архив научных исследований 1.1 (2021).

9. Rahman, Yahia Abdul. "The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking." (2010).

10. Kucharov, Abrorzhon S., Elvira A. Kamalova, and Dinora Nurmamad. "7 State Regulation of Competitive Relations." New Institutions for Socio-Economic Development: The Change of Paradigm from Rationality and Stability to Responsibility and Dynamism 5 (2021): 63.

11. Хўжаев, Фазлиддин Элмуродович. "БУХОРО ВИЛОЯТИДА МАҲСУЛОТЛАР ЭКСПОРТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТИЗИМИНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ." Иқтисодийда инновация 10.3 (2020).

12. Маҳмудова, Нозимахон Бахриддинхонова. "ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ МОҲИЯТИ ВА ХИЗМАТ КўРСАТИШ СОҲАСИНИ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ЯРАТИЛИШИ." EDITORIAL BOARD (2022): 182.

13. Хажиев, Бахтиёр, Бекзод Мамарахимов, and Қувондиқ Шарипов. "Иқтисодий назарияси_УМК." Архив научных исследований 10 (2020).

14. Абдуллаева, М. (2020). Теоретические аспекты определения, развития цифровой экономики и её зарождение в Республике Узбекистан. In Library, 20(3), 21–27. Извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/8759>